

<https://doi.org/10.31891/2307-5740-2022-308-4-22>

УДК 339.564:338.43]:005.21

Світлана ГРОМЕНКОВА

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

<https://orcid.org/0000-0003-1711-447X>

e-mail: svetlanagromenkova@gmail.com

ГЛОБАЛЬНІ ВИРОБНИЧО-ЗБУТОВІ ЛАНЦЮГИ У АГРОПРОДОВОЛЬЧІЙ СФЕРІ: СУЧАСНА ПОЛІТИКА ТА ПРАКТИКА

Стаття присвячена дослідженню глобальних виробничо-збутових ланцюгів (ГВЗЛ) у агропродовольчій сфері, особливостям залучення до них країн світу, зокрема, України. Проаналізовано політику та практику в цій сфері, перспективи для України, можливі підходи до регулювання процесу інтеграції до аграрно-продовольчих ГВЗЛ.

Було визначено, що розвиток глобальних ланцюгів створення доданої вартості може мати низку позитивних проявів у сфері АПК – це й спрощення механізму інтеграції країн у глобальний ринок продовольства, зближення національних продовольчих ринків, розповсюдження прогресивного досвіду, сприяння сталому розвитку. Існує позитивний та значущий зв'язок між ПІІ та показниками, які характеризують рівень залучення країни до агропродовольчих ГВЗЛ, а також створення внутрішньої доданої вартості в глобальних ланцюгах. Це актуалізує питання вдосконалення інвестиційної, торговельної політики, створення відповідних інституційних умов в країні, завдяки чому можливим буде більш активне включення українських представників агропродовольчого бізнесу у ГВЗЛ. Серед важливих напрямків вдосконалення інституційних умов – чітка, прозора та передбачувана інвестиційна політика, сильний захист інвесторів (включаючи компенсацію за експропріацію), надійний захист прав землекористування та прав на землю, прав інтелектуальної власності, податкові пільги. Значний позитивний вплив можуть мати динамічні сільськогосподарські інноваційні системи, зокрема, добре розвинені дослідницькі мережі та інноваційні кластери, агропродовольчі науково-дослідні установи, державні дорадчі служби. Політика державної підтримки зв'язків у ланцюгах поставок може зіграти важливу роль у сприянні розвитку в країні ділової активності багатонаціональних підприємств, які виступають найбільш потужними донорами прямих інвестицій в світі. Пріоритети можуть включати добре розроблену нормативну базу контрактного сільського господарства, системи виконання контрактів та ін.

Ключові слова: глобальні виробничо-збутові ланцюги; додана вартість; експорт; сільське господарство; харчова промисловість; торгівельна та інвестиційна політика; прями іноземні інвестиції.

Svitlana GROMENKOVA

Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

GLOBAL PRODUCTION AND SALES CHAINS IN THE AGRICULTURE SPHERE: MODERN POLICY AND PRACTICE

The article is devoted to the study of global production and sales chains in the agro-food sector, the peculiarities of the involvement of countries of the world in them, in particular, Ukraine. The policy and practice in this area, prospects for Ukraine, possible approaches to regulating the process of integration into agrarian and food global chains are analyzed.

It was determined that the development of global chains of added value can have a number of positive manifestations in the field of agro-industrial complex, including the simplification of the mechanism of integration of countries into the global food market, the convergence of national food markets, the dissemination of progressive experience, and the promotion of sustainable development. There is a positive and significant relationship between FDI and indicators that characterize the level of the country's involvement in agri-food global value chains, as well as the creation of domestic added value in global chains. This actualizes the issue of improving investment and trade policy, creating appropriate institutional conditions in the country, thanks to which it will be possible to more actively include Ukrainian representatives of the agro-food business in global production and sales chains. Among the important areas of improvement of institutional conditions are a clear, transparent and predictable investment policy, strong protection of investors (including compensation for expropriation), reliable protection of land use rights and land rights, as well as intellectual property rights, tax benefits. Dynamic agricultural innovation systems, in particular, well-developed research networks and innovation clusters, agri-food research institutions, and state advisory services can have a significant positive impact. The policy of state support for connections in supply chains can play an important role in promoting the development of business activity of multinational enterprises, which are the most powerful donors of direct investment in the world. Priorities may include a well-developed regulatory framework for contract farming and contract enforcement systems.

Keywords: global production and sales chains; added value; export; agriculture; food industry; trade and investment policy; direct foreign investment.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Глобалізаційні процеси, які відбуваються у світовому господарстві, суттєво впливають на розвиток глобального продовольчого ринку, викликаючи низку змін як кількісного, так і якісного характеру. Дослідження цих змін та ключових трендів, які спостерігаються на світовому ринку агропромислової продукції, є важливим у контексті стимулювання процесу подальшого розвитку аграрної сфери, вирішення глобальної продовольчої проблеми, забезпечення підтримки сталого розвитку в світі.

Варто відмітити, що за минулі 25 років торгівля продовольством та сільськогосподарською продукцією зросла більше ніж вдвічі – з 680 млрд дол. США у 1995 році до 1,5 трлн дол. США у 2018 році.

На світовому агропродовольчому ринку сьогодні активно представлені країни з ринками, які формуються, та країни, що розвиваються. За даними ФАО, на них сьогодні припадає третина світової торгівлі продовольством [1].

Суттєве зростання торгівлі сільськогосподарською продукцією пов'язано, в першу чергу, зі скороченням транспортних витрат, що призвело до здешевлення торгівлі. Важливим фактором впливу на обсяги світової торгівлі продукцією АПК було суттєве зростання доходів, що відбувалося, як в розвинутих країнах, так і в країнах з новостворюваними ринками. Зростання чисельності населення в світі та процеси урбанізації, які, в тому числі, змінюють споживчий раціон, також мали відповідний вплив на ринки та торгівлю продовольством.

Важливою подією останніх десятиліть, яка мала вплив на торгівлю, стала Угода СОТ щодо сільського господарства. Документ вступив в дію в січні 1995 року, і його прийняття надало величезний поштовх процесу лібералізації торгівлі сільськогосподарською продукцією. Масштабне зниження митних бар'єрів у торгівлі продовольством було підтримано також через низку двосторонніх та регіональних торговельних угод.

Вирішальний вплив мали досягнення науково-технічного прогресу, які дали можливість якісно змінити процеси виробництва та торгівлі, зокрема, вони сприяли появі глобальних виробничо-збутових ланцюгів у продовольчій сфері та сільському господарстві (ГВЗЛ), що сьогодні є одним з ключових трендів розвитку сфери АПК в світі. Розвиток глобальних ланцюгів створення доданої вартості може мати низку позитивних проявів у сфері АПК – це й спрощення механізму інтеграції країн, що розвиваються, у глобальний ринок продовольства, зближення національних продовольчих ринків, розповсюдження прогресивного досвіду, сприяння сталому розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В сучасній науковій літературі є значний інтерес до питань функціонування глобальних виробничо-збутових ланцюгів. Зокрема, в роботі Ignatenko, A., Raei, F. & Mircheva [2] виокремлюються переваги від участі країн в глобальних ланцюгах створення доданої вартості, в дослідженні Barrett C., Reardon T., Swinnen J., Zilberman D. [3] зроблено акцент на ознаках структурних зрушень у агропродовольчій сфері під впливом глобальних виробничо-збутових ланцюгів, в роботі Punthakey, J. [4] розглянуто інвестиційні аспекти розвитку глобальних виробничо-збутових ланцюгів у агросфері.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття

В Україні поки що достатньо мало уваги приділяються питанням інтегрування вітчизняної агропромислової сфери у глобальні виробничо-збутові ланцюги. В той же час, Україна як експортер сільськогосподарської продукції, має системно враховувати сучасні тренди продовольчого ринку, зокрема, можливості інтегрування до агропродовольчих ГВЗЛ, в тому числі використовуючи такий інструмент як прямі іноземні інвестиції в цю сферу.

Формулювання цілей статті

В межах даного дослідження основною метою є проаналізувати особливості залучення країн до глобальних агропродовольчих виробничо-збутових ланцюгів, політику та практику в цій сфері, перспективи для України і можливі підходи щодо регулювання процесу інтеграції до аграрно-продовольчих ГВЗЛ.

Виклад основного матеріалу

Глобальні виробничо-збутові ланцюги стали сьогодні невід'ємним елементом світового виробництва та міжнародної торгівлі. В сучасному експорті агропродовольчої продукції більше ніж 30% експортних поставок здійснюється саме в межах глобального виробничо-збутового ланцюга. Як свідчать останні дослідження [2], торгівля, яка пов'язана з функціонуванням ГВЗЛ, має сильніший позитивний вплив на продуктивність праці та доходи на душу населення порівняно з двосторонньою торгівлею, яка здійснюється поза ГВЗЛ. Участь у глобальних ланцюгах може позитивно впливати на конкурентоспроможність, сприяти залученню інвестиційних ресурсів, розширювати можливості доступу до технологій, сприяє переходу до видів діяльності з більш високим рівнем доданої вартості.

Позитивним впливом від розвитку експортоорієнтованого сільського господарства, яке інтегроване у ГВЗЛ, може бути забезпечення додаткових робочих місць як у фермерських господарствах, так і в інших пов'язаних сферах (наприклад, виробництво мінеральних добрив, транспортна сфера, комерційні послуги).

Варто зазначити, що сільське господарство, а також сектор продуктів харчування та напоїв демонструють коефіцієнти участі в ГВНЗ нижчі, ніж аналогічні показники по переробній промисловості (33%, 34% та 50% відповідно). Максимальні значення були досягнуті в 2008 році (35%), в 2009 році під час глобальної фінансово-економічної кризи вони суттєво зменшилися, в 2010-2011 році практично повернулися до докризових рівнів, з 2015 року рівень залученості агропромислового сектору до ГВНЗ залишається без суттєвих змін [1].

Як правило, велика частина сільськогосподарського виробництва пов'язана з ГВЗЛ через експорт, тому зв'язки з «галузями, що споживають продукцію», для них є значними (22 % вартості валового експорту). Щодо виробництва харчової продукції та напоїв, тут лише 11% вартості валового експорту припадає на галузі, що споживають продукцію, а 22% – це зв'язки в ГВЗЛ через імпорт, тобто з галузями, які належать до «тих, що виробляють» [1].

Природно, що різні країни демонструють зовсім різний рівень залученості у ГВЗЛ. На рисунку 1 представлені дані ФАО щодо коефіцієнтів участі країн у ГВЗЛ у сільському господарстві станом на 2015 рік. Коефіцієнти участі у ГВЗЛ враховують сумарні зв'язки з «галузями, що виробляють» та «галузями, що споживають», у межах ГВЗЛ у співвідношенні до валового експорту.

Як показують дослідження ФАО, невеликі країни більше залучені до глобальних ланцюгів. Це пов'язано з тим, що вони торгують більше і є відносно більш відкритими для торгівлі. Такі країни більш залежать від імпорту (через зв'язки з «галузями, що виробляють»), але при цьому мають тісні зв'язки з міжнародними ринками (через зв'язки з «галузями, що споживають»).

Щодо країн з низьким рівнем доходу – вони в основному спеціалізуються на виробництві та експорті сільськогосподарської продукції, тому зв'язків з «галузями, що виробляють» у них достатньо мало. Зв'язки таких країн в межах участі в ГВЗЛ з «галузями, що споживають», можуть бути дуже різними, що не в останню чергу пов'язано з географічними факторами.

Країни зі середнім рівнем доходу демонструють різні моделі включення у глобальний виробничо-збутовий ланцюг. Є країни, де домінують зв'язки з «галузями, що споживають», наприклад, Гана. Ця країна є великим експортером агропромислової продукції, демонструє потужні зв'язки в межах ГВЗЛ в сільському господарстві – 44%, при цьому зв'язки з «галузями, що виробляють» демонструють рівень менше 5%. Рівень залучення Гани у ГВЗЛ щодо виробництва продовольчих продуктів та напоїв нижче середньосвітового рівня – 28%, зв'язки з «галузями, що виробляють» на рівні 10 % [1].

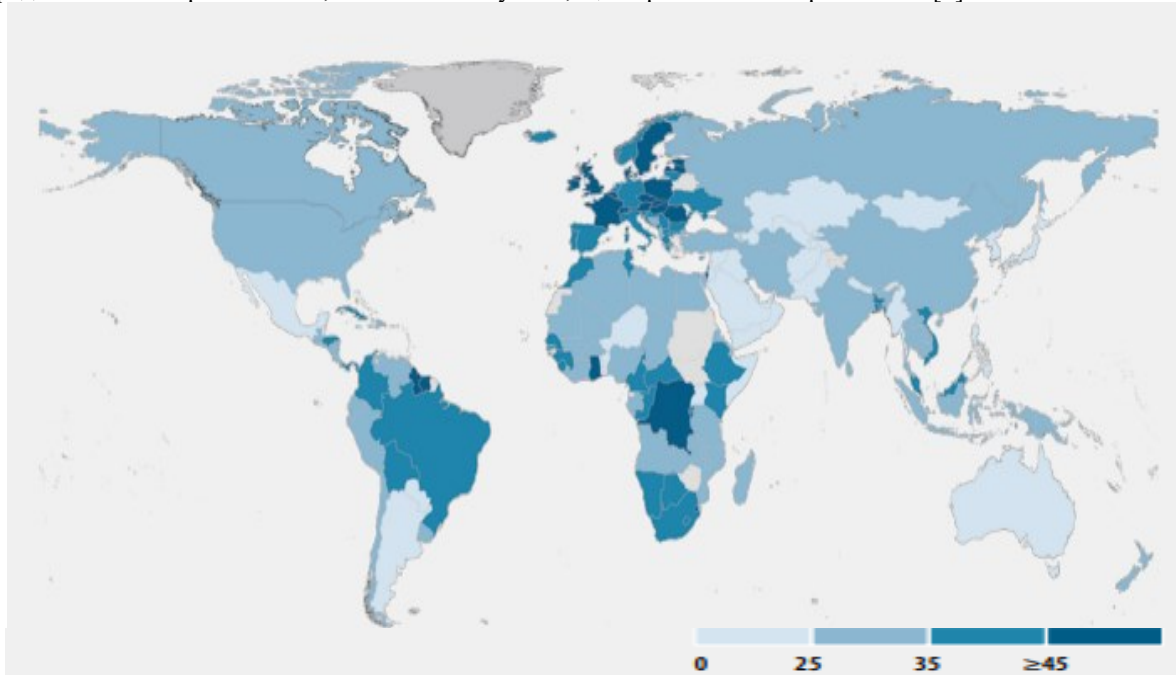

Рис. 1. Коефіцієнти участі країн у ГВЗЛ у сільському господарстві, 2015 рік [1]

Є країни, де, навпаки, більш масштабним є залучення до глобальних ланцюгів через зв'язки з «галузями, що виробляють» – прикладом є В'єтнам. Завдяки низці двосторонніх торговельних угод, участі країни в АСЕАН та Угоді про вільну торгівлю, що була підписана в цьому інтеграційному блоці, країна суттєво розширила свій експорт та участь у ГВЗЛ як в сільському господарстві, так і в виробництві продовольчих продуктів та напоїв. Країна спеціалізується сьогодні на переробці ресурсів, які імпортуються в країну, залучення у ГВЗЛ у сфері виробництва продовольчої продукції та напоїв становить 45%, зв'язки з «галузями, що виробляють» – на рівні 40% [1].

Іншим прикладом участі в ГВЗЛ є Бразилія, яка належить до великих експортерів продукції АПК. Ця країна відноситься до групи країн з доходом вище середнього. Її залученість до ГВЗЛ як в сільському господарстві, так і в виробництві продовольчої продукції та напоїв є нижчою за середні показники в світі, а її зв'язки з «галузями, що споживають» є на рівні нижчим, ніж у Гани. Це пов'язано з тим, що для Бразилії є типовим здійснення торгівлі продукцією АПК на двосторонній основі, а не в межах ГВЗЛ [1].

Країни з високим рівнем доходу (особливо європейські) зазвичай демонструють дуже активну участь у ГВЗЛ, здійснюючи активну взаємодію як з «галузями, що виробляють», так і з «галузями, що

споживають» (хоча і не так масштабно). Серед країн з високим рівнем доходу варто відмітити Німеччину, яка демонструє надзвичайно високу інтенсивність експорту і значний масштаб залучення в ГВЗЛ.

Цікавим є той факт, що і в сільському господарстві, і у виробництві продовольчої продукції та напоїв, країни, які демонструють більш високі середні темпи зростання доданої вартості, в той же час демонструють і більш високі темпи зростання рівнів залучення до ГВЗЛ. В той же час, освіченість та професійна підготовка кадрів, механізми регулювання, що сприяють розвитку бізнесу, а також інвестиції у НДДКР є важливими умовами ефективної участі країни у ГВЗЛ.

Основними акторами у процесі створення ГВЗЛ у сфері сільського господарства та харчової промисловості є багатонаціональні підприємства. За даними ЮНКТАД серед 100 нефінансових багатонаціональних підприємств за обсягом закордонних активів присутні 6 компаній агропродовольчого бізнесу (див. Табл. 1). Зокрема, лідируючі позиції займають Anheuser-Busch InBev NV (Бельгія), зарубіжні активи якої перевищують суму 187 млрд дол. США, British American Tobacco PLC (Великобританія), зарубіжні продажі якої становлять 32,8 млрд дол. США (99% загального обсягу продажів компанії) та компанія Nestle SA (Швейцарія), з найвищим серед даної групи компаній індексом транснаціоналізації – 90,2% [5].

Таблиця 1

Агропродовольчі багатонаціональні підприємства в рейтингах 100 нефінансових багатонаціональних підприємств (за вартістю зарубіжних активів та за індексом транснаціоналізації), 2020 рік [5]

Місце в рейтингах (зарубіжні активи/індекс транснаціоналізації)	Корпорація	Країна базування	Галузь	Активи, млн дол. США		Продажі, млн дол. США		Зайнятість, осіб		індекс транснаціоналізації TNI, %
				зарубіжні	усього	зарубіжні	усього	зарубіжні	усього	
7/17	Anheuser-Busch InBev NV	Бельгія	харчова	187003	227494	37398	43780	141338	163695	84,7
8/19	British American Tobacco PLC	Великобританія	тютюнова	175170	187947	32 822	33063	31 544	55329	83,2
28/9	Nestle SA	Швейцарія	харчова	105750	140893	88671	89880	264459	264459	90,2
61/10	Unilever PLC	Великобританія	харчова	68 432	74 162	49238	51674	120758	149000	89,5
79/32	Mondelez International, Inc	США	харчова	55 330	67 810	19451	26 58	57 670	79 000	75,9
80/35	The Coca-Cola Co	США	харчова	54 992	87 296	21733	33014	71 000	80 300	72,4
93/37	Danon Groups SA	Франція	харчова	48 010	52 492	11647	26939	75 346	100000	70,0

ПІ є центральним елементом стратегії багатьох транснаціональних компаній щодо створення ГВЗЛ. Саме використання ПІ дозволяє їм структурувати діяльність географічно і встановити канали торгівлі товарами, послугами та нематеріальними активами.

За сучасними оцінками [4] існує позитивний та значущий зв'язок між ПІ та показниками, які характеризують рівень залучення країни до агропродовольчих ГВЗЛ, а також створення внутрішньої доданої вартості в глобальних ланцюгах. Встановлено, що інвестиційна діяльність в агропродовольчій сфері як у формі іноземних інвестицій, які йдуть в країну, так і у вигляді зарубіжних інвестицій за кордоном, позитивно впливають на подальшу участь країни у агропродовольчих ГВЗЛ (тобто мають позитивний відбиток на експорт доданої вартості, яка включена до експорту третіх країн). Це свідчить про те, що ПІ відіграють важливу роль у стимулюванні продуктивності та конкурентоспроможності галузей промисловості, що включені у ланцюг генерування експортного потоку. Зв'язок між ПІ та зворотною участю (тобто використання іноземного імпорту у виробництві експорту) менш очевидна, і може залежати від стратегічних та операційних факторів на рівні фірми (наприклад, чи іноземні фірми частіше використовують вітчизняні або імпортовані проміжні продукти в процесі виробництва, або відтік ПІ спрямований на забезпечення імпорту з галузей промисловості, що розташовані у вищих ланцюгах в межах ГВЗЛ).

Якщо аналізувати сучасний стан іноземного інвестування у сільське господарство та агропромислове виробництво, можна констатувати, що обсяги ПІ залишаються незначними порівняно з іншими галузями. Тим не менш, в окремі періоди спостерігалось достатньо суттєве збільшення глобальної активності ПІ в сільському та харчовому секторах, що було зумовлено низкою взаємопідсилюючих структурних зрушень. Так, глобальний приплив ПІ в сільське господарство зріс до піку в 11,6 млрд дол. США (або 0,6% від загального припливу ПІ) в 2007 році, в розпал кризи цін на продовольство, але різко уповільнився в період після світової економічної кризи (рис. 2). Загалом, надходження ПІ в харчову

промисловість були значно більшими, ніж у первинному сільському господарстві, досягнувши в 2008 році піку 53 млрд дол. США. Після скорочення та значних коливань ПІІ у харчовій промисловості повернулися до докризового рівня, що становить приблизно 3,8% загального припливу ПІІ.

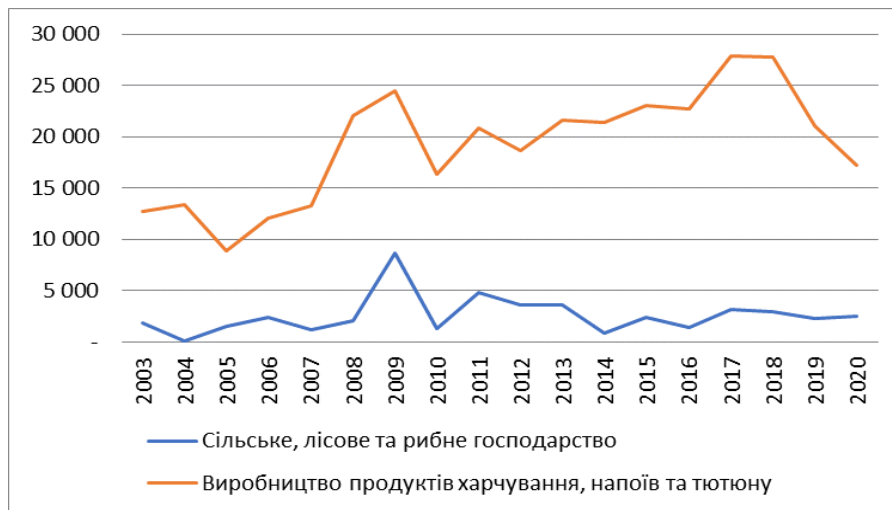

Рис. 2. Глобальні потоки ПІІ у агропромислову сферу в 2003-2020 рр., млн дол. США [6, 7]

Щодо причин, які спричинили зміни у іноземному інвестуванні агропродовольчої сфери, то дослідниками виокремлюється низка таких факторів. Перш за все, ціновий фактор. Зокрема, зазначається, що підвищення цін на продовольство у 2007-2008 та 2010-2011 роках збільшило показник рентабельності сільського господарства, що спричинило відповідний сплеск інтересу з боку іноземних інвесторів до агропродовольчого ланцюжка вартості [8]. Значно посилила тенденції зростання цін політика деяких урядів, які здійснювали великі закупівлі продовольства для накопичення державних запасів, запроваджували обмеження експорту та імпорту заходів на деяких ринках [9, 10]. Вірогідно, високі ціни на продовольство стимулювали інвестиції в торгівлю сільськогосподарськими продуктами за рахунок збільшення потенційних прибутків для учасників по ланцюжку створення вартості, зменшення кредитних обмежень для фермерів, торговців та переробників та заохочення вертикальної інтеграції [11]. В той же час, інші дослідження свідчать про збільшення волатильності цін, що призвело до значної невизначеності, і, можливо, навіть частково скоротило інвестиції [12].

Важливі наслідки для ПІІ в агропродовольчій секторі мало суттєве зростання торгівлі цими товарами протягом 2000-х років. Відбулося значне поліпшення у доступі до ринків зростаючого значення в Азії та Південній Америці. В світовому експорті зросла вага таких країн як Бразилія, Індія, Індонезія, Китай, а також ПАР та Російська Федерація. Активізація торгівлі агропродовольчими товарами збіглася з певними кроками щодо лібералізації інвестицій та зростанням ПІІ в агропродовольчій секторі країн з ринками, що розвиваються [4]. Зокрема, Китай за останні чверть століття став країною, яка продемонструвала найбільше зростання ПІІ в сільське господарство. Лідерами по залученню ПІІ в первинне сільськогосподарське виробництво були також такі країни як Бразилія, Індонезія, Аргентина. Провідними країнами у залученні ПІІ у агропереробку та виробництво харчових продуктів були США, Нідерланди, Бразилія та Великобританія.

Цікавим є той факт, що сьогодні в світі саме сфера послуг (яка включає різноманітний спектр ділової діяльності, починаючи від оптової та роздрібною торгівлі до транспорту та логістики, інших ділових послуг) є найбільшим джерелом надходження ПІІ в сільське господарство та друге за величиною джерело внутрішніх інвестицій у виробництво продуктів харчування.

Дивлячись по регіонах, основним джерелом інвестування агропродовольчого бізнесу є компанії Північної Америки та Європейського Союзу, від яких надходить половина ПІІ у сільське господарство та більше двох третин іноземних інвестицій у харчову промисловість. Вони інвестують в сільське господарство з широким географічним охопленням: Європейський Союз, Азія, Центральна та Південна Америка, Океанія є одними з найпривабливіших напрямків. Однак ПІІ, які надходять у харчовий сектор, залишаються високо концентрованими в Європейському Союзі та Північній Америці.

Як показують дослідження, на інвестиційні рішення щодо ПІІ в сільському господарстві та харчовій промисловості суттєво впливають ринкові фактори та відмінності в політиці в різних країнах. На рівні приймаючої країни це такі фактори, як розмір економіки, відстань, макроекономічна стабільність та інші структурні та інституційні фактори [4].

Варто зазначити, що сільськогосподарські та харчові фірми зазвичай інвестують в межах свого регіону, підкреслюючи важливий вплив близькості на транскордонні інвестиційні рішення. Інвестиції концентруються в межах конкретних регіональних центрів. Суттєва концентрація інвестиційної діяльності

навколо регіональних хабів, що сформувалися в агропродовольчій сфері, дає підстави для занепокоєння тим країнам, які опинилися на периферії цього процесу, оскільки навіть суттєве покращення ринкових та інвестиційних умов в таких країнах не означає автоматичного включення в існуючі виробничо-збутові ланцюги та збільшення обсягів іноземного інвестування.

В таблиці 2 представлена інформація, що характеризує регіональні особливості сучасної концентрації інвестиційної діяльності в сфері сільського господарства та харчової промисловості. Можна зробити висновок, що Центральна та Південна Америка, країни Азії відіграють важливу роль у стимулюванні глобальної інвестиційної діяльності в агропродовольчій сфері. Важливість європейських країн особливо яскраво проявляються в харчовому секторі з високоінтегрованою системою харчування в межах Європейського Союзу. Можна виділити кілька країн ЄС як домінуючих гравців у світових продовольчих ПІІ – зокрема, Великобританію, Францію, Нідерланди.

Таблиця 2

Ранжування країн щодо припливу іноземних інвестицій у сільське господарство та виробництво продуктів харчування, 1997–2017 рр. [4]

Ранг	ПІІ у сільське господарство		ПІІ у виробництво продуктів харчування	
	за концентрацією інвестиційних потоків	за обсягом інвестиційних угод	за концентрацією інвестиційних потоків	за обсягом інвестиційних угод
1	Австралія	Австралія	США	США
2	США	Канада	Великобританія	Великобританія
3	Бразилія	Бразилія	Китай	Канада
4	Китай	Нова Зеландія	Австралія	Нідерланди
5	Нова Зеландія	Нідерланди	Російська Федерація	Франція
6	Малайзія	Китай	Іспанія	Бразилія
7	Індонезія	Великобританія	Бразилія	Мексика
8	Великобританія	США	Франція	Австралія
9	Аргентина	Туреччина	Нідерланди	Іспанія
10	Туреччина	Малайзія	Інші європейські країни	Китай

Щодо характеристики ПІІ в агропродовольчому секторі у розрізі груп товарів, то у контексті сформованих ГВЗЛ найбільш сконцентрованою є інвестиційна діяльність у виробництві рослинної олії, напоїв та тютюну, а також в сегменті «інші продукти харчування» (див. табл. 3). За показником вартості угоди найвищі рейтинги демонструє сегмент «інші продукти харчування», рослинні олії, молочні продукти та «інші культури». Однак, незважаючи на високу концентрацію ПІІ в харчовий сектор, деякі сільськогосподарські сектори, такі як зернові культури, все ще мають високі показники з точки зору централізації інвестиційної діяльності й творення ГВЗЛ.

Як демонструє світова практика, БНП в агропродовольчій сфері активно використовують всі види іноземної інвестиційної діяльності – зокрема, грінфілд-інвестиції (будівництво нових потужностей за кордоном), спільні підприємства з місцевими партнерами та портфельні інвестиції. Найпоширенішими є спільні підприємства з місцевими партнерами, доволі активно використовуються транскордонне злиття та поглинання, а також грінфілд-інвестиції. Останні можуть бути важливим джерелом іноземних інвестицій капітал в країнах з новостворюваними економіками, та в країнах, що розвиваються, особливо в тих, де фінансовий сектор є слабозвинений, а ринки капіталу менш досконалі. Інші види діяльності БНП, такі як позики всередині компанії, реінвестовані прибутки та продажі, також використовуються в міжнародній інвестиційній стратегії суб'єктів агропродовольчого бізнесу. Пряме іноземне інвестування також пов'язане із зростанням стратегічного партнерства. Ліцензування, дослідницька співпраця, франчайзинг та інтегровані пропозиції продуктів – приклади стратегічного партнерства, яке сьогодні відіграє дедалі більшу роль у ГВЗЛ.

Результати опитування транснаціональних компаній [4] свідчать про те, що існує різноманітний спектр стратегічних мотивацій, які лежать в основі рішень щодо ПІІ. Агропродовольчі БНП можуть інвестувати через бажання розширити свої можливості на нові ринки; доповнювати існуючий експорт; мати доступ до сировинної бази та сільськогосподарських угідь; покращити доступ до систем розподілу. Комерційні фактори та фактори прибутковості є головними для інвестиційних рішень крупних менеджерів з управління активами та інституційних інвесторів, які часто розглядають інвестиції в сільське господарство та харчову промисловість як частину стратегії диверсифікації свого портфелю активів та захисту від інфляції. Крім того, багато фірм інвестують, щоб покращити свій екологічний відбиток, враховуючи тенденцію до зростання вимог споживачів до відповідального постачання та стійких ланцюгів поставок. Серед факторів, на які звертається суттєва увага при прийнятті інвестиційних рішень, розмір економіки, близькість до споживчих ринків, високі темпи зростання економіки. Низький рівень корупції, політична стабільність та належне управління на рівні державних інституцій також є основними критеріями. В той час є БНП, які вкладають гроші в нестабільному середовищі, вони, як правило, очікують, що їх ризик буде компенсований прибутком вище норми. Фірми, які прагнуть вийти на нові ринки, як правило, віддають перевагу низькому рівню концентрації у цільовому секторі, оскільки це дозволяє їм рости та конкурувати з

місцевими фірмами на рівних. Однак у деяких випадках, коли фірми можуть віддавати перевагу високим рівням концентрації на ринку. Це особливо стосується великі БНП, які прагнуть придбати місцевого гравця з домінуючим становищем та доступом до місцевих виробничих та розподільчих мереж.

Таблиця 3

Ранжування секторів агропромислового виробництва щодо припливу ПІІ у ГВЗЛ, 1997-2017 рр. [4]

Ранг	Приплив ПІІ в сільське господарство і виробництво харчових продуктів	
	за концентрацією інвестиційних потоків	за обсягом інвестиційних угод
1	Продукти харчування (готові та консервовані риба чи овочі, фруктові та овочеві соки, готові та консервовані фрукти та горіхи, вся зернова мука, крупа, шрот та гранули пшениці, інші зернові продукти із зернових культур; цукор та цукрові сиропи; хлібобулочні вироби, какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби, макарони, локшина, кус-кус та подібні борошняні вироби)	Напої та тютюнові вироби
2	Рослинні олії та жири	Продукти харчування (готові та консервовані риба чи овочі, фруктові та овочеві соки, готові та консервовані фрукти та горіхи, вся зернова мука, крупа, шрот та гранули пшениці, інші зернові продукти із зернових культур; цукор та цукрові сиропи; хлібобулочні вироби, какао, шоколад та цукрові кондитерські вироби, макарони, локшина, кус-кус та подібні борошняні вироби)
3	Молочні продукти	Молочні продукти
4	Інші культури: живі рослини; зрізані квіти і квіткові бруньки; насіння квітів та плодів; насіння овочів, напої та прянощі, необроблений тютюн, солома злаків та лушпиння, сіно, люцерна, конюшина, еспарцет, кормова капуста, люпин, вика та подібні кормові продукти, рослини та частин рослин, що використовуються переважно в парфумерії, фармації або для інсектицидних, фунгіцидних чи подібних цілей, насіння цукрових буряків та насіння кормових рослин, інше рослинна сировина	Цукор
5	Напої та тютюнові вироби	М'ясо великої рогатої худоби, жири тваринного походження
6	М'ясо великої рогатої худоби, жири тваринного походження	Рослинні олії та жири
7	Овочі, фрукти, горіхи	Лісове господарство: лісове господарство, лісозаготівлі та супутні послуги
8	Олійні насіння та олійні плоди; соєві боби	Інше м'ясо: свиняче м'ясо та субпродукти, консерви та заготовки з м'яса, м'ясних субпродуктів, гранули з м'яса або неїстівних м'ясних субпродуктів
9	Живі тварини (худоба): велика рогата худоба, вівці, кози, коні	Риболовля: полювання, відлов та розмноження, включаючи супутні види діяльності, послуги, пов'язані з рибальством
10	Цукор	Олійні насіння та олійні плоди; соєві боби

Питання залучення прямих іноземних інвестицій в сільськогосподарське виробництво та харчову промисловість є дуже актуальними для України. АПК та харчова промисловість займають сьогодні лідируючі позиції у вітчизняному експорті товарів. Їх питома вага в 2021 році становила 40,7 % загального експорту товарів України [13]. В агропромислову галузь України станом на 31.12.2021 залучено 4846,1 млн дол. США прямих іноземних інвестицій (інструменти участі в капіталі). Це становить 10,5% всіх ПІІ в країну [14]. Зокрема, на сільське, лісове та рибне господарство припадає 3,9% (1806,3 млн дол. США) залучених в Україну прямих іноземних інвестицій, а на виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів – 6,6 % (3039,8 млн дол. США) [14].

За оцінками ФАО, Україна певною мірою залучена до агропродовольчих ГВЗЛ – коефіцієнт участі у глобальних ланцюгах в сільському господарстві на рівні 35 %. В той же час більшість країн-членів ЄС демонструють показник – вище 45 %. Також важливо розуміти те, якою є якість участі України в глобальних ланцюгах – національні виробники є постачальниками сировини та продукції з невисокою доданню вартістю.

Як зазначалося вище, існує позитивний та значущий зв'язок між ПІІ та показниками, які характеризують рівень залучення країни до агропродовольчих ГВЗЛ, а також створення внутрішньої доданої вартості в глобальних ланцюгах. Це актуалізує питання вдосконалення інвестиційної, торговельної політики, створення відповідних інституційних умов в країні, за вдяки чому можливим буде більш активного включення українських представників агропродовольчого бізнесу у ГВЗЛ щодо виробництва продуктів харчування та напоїв, інтегрування їх до глобальних мереж постачання.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Лібералізація торгової та інвестиційної політики може мати сильний позитивний вплив на ПІІ в агропродовольчі товари. В той же час, відсутність прозорості та передбачуваності політики щодо торгівлі та

інвестицій може створити додаткові витрати для фірм і призвести до зменшення розміру їх загальних інвестицій. Двосторонні та регіональні торговельні угоди, спрощені та гармонізовані митні процедури, технічні вимоги можуть сприяти заохоченню інвестицій в країну. Заходи торгової політики, що негативно впливають на ПП, включають експортні обмеження, санітарні та фітосанітарні заходи (коли застосовуються дискримінаційно) та обмеження торгівлі послугами. Високі тарифи на цільовому ринку можуть створювати перешкоду для ПП, якщо вони збільшують вартість імпортованих проміжних продуктів, які служать вхідними матеріалами у виробничий процес. Однак у деяких випадках тарифи можуть мати зворотний ефект на приплив ПП. Роблячи експорт на цільовий ринок менш прибутковим, тарифи можуть заохотити БНП інвестувати у місцеве виробництво та уникати торгових витрат («стрибок тарифів») і скористатися тими ж засобами захисту, які мають місцеві компанії. Чітка, прозора та передбачувана інвестиційна політика є фундаментальною складовою привабливого інвестиційного клімату. Значний позитивний вплив на ПП в агропродовольчі товари має сильний захист інвесторів (включаючи компенсацію за експропріацію), надійний захист прав землекористування та прав на землю, податкові пільги. З іншого боку, обмеження ПП та їх перевірка мають сильний негативний вплив на інвестиції рішення.

Динамічні сільськогосподарські інноваційні системи мають вирішальне значення для сприяння ПП в агропродовольчі товари. У цьому контексті важливе значення має сильний захист прав інтелектуальної власності, добре розвинені дослідницькі мережі та інноваційні кластери, агропродовольчі науково-дослідні установи, що добре фінансуються, державні дорадчі служби. Політика державної підтримки зв'язків у ланцюгах поставок може зіграти важливу роль у сприянні розвитку ділової активності БНП. Пріоритети включають добре розроблену нормативну базу контрактного сільського господарства та /або системи виконання контрактів, потужні можливості вітчизняних фірм та високоінтегровані ланцюги поставок. Заходи щодо сприяння придбанню землі інвесторами повинні супроводжуватися відповідними гарантіями захисту існуючих законних прав володіння дрібних власників та сільських громад, захищати від ризиків, що виникають внаслідок широкомасштабних передач прав на земельні ділянки. Розробка надійного та сприятливого інвестиційного клімату для ПП в агропродовольчі товари вимагає вирішення широкого кола питань, що виходять за межі торгової та інвестиційної політики. Уряди повинні приділяти пильну увагу розробці законів, що регулюють відповідальне ведення бізнесу, зайнятість та регулювання ринку праці, політику підтримки сільського господарства, екологічну політику та оподаткування.

Не визиває сумніву, що використання зазначених підходів в Україні дасть можливість суттєво покращити інвестиційний клімат в країні, зробити сільськогосподарське виробництво та харчову промисловість більш привабливими для іноземних інвесторів, в тому числі багатонаціональних підприємств, а це, в свою чергу, може стати потужним каналом залучення українських виробників до аграрних ГВЗЛ.

Література

1. FAO. 2020. The State of Agricultural Commodity Markets 2020. Agricultural markets and sustainable development: Global value chains, smallholder farmers and digital innovations. Rome, FAO. URL: <https://doi.org/10.4060/cb0665en>
2. Ignatenko A., Raici F. & Mircheva B. (2019). Global Value Chains: What are the Benefits and Why Do Countries Participate? No. WP/19/18. IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/01/18/Global-Value-Chains-What-are-the-Benefits-and-Why-Do-Countries-Participate-46505>
3. Barrett C., Reardon T., Swinnen J. & Zilberman D. 2019. Structural Transformation and Economic Development: Insights from the Agri-food Value Chain Revolution. Working Paper, Cornell University, Michigan State University, KU Leuven, and University of California Berkeley
4. Punthakey J. (2020-04-29). Foreign direct investment and trade in agro-food global value chains. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 142, OECD Publishing, Paris. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/993f0fdc-en>
5. UNCTAD. The World's Top 100 Non-Financial MNEs, Ranked by Foreign Assets, 2020. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2021_tab19.xlsx (01.07.2022).
6. UNCTAD. Value of announced greenfield FDI projects, by sector/industry, 2003-2020. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2021_tab15.xlsx (01.07.2022).
7. FAO. Foreign Direct Investment (FDI). URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FDI> (дата звернення 01.07.2022).
8. Cotula L., S. Vermeulen, R. Leonard and J. Keeley (2009). Land grab or development opportunity? Agricultural investment and international land deals in Africa. IIED/FAO/IFAD, London/Rome. ISBN: 978-1-84369-741-1, <https://pubs.iied.org/pdfs/12561IIED.pdf>.
9. Piesse J. and C. Thirtle (2009). Three Bubbles and a Panic: An Explanatory Review of Recent Food Commodity Price Events. Food Policy, Vol. 34, Elsevier, Amsterdam, pp. 119-29.
10. Headey D. (2011). Rethinking the Global Food Crisis: The Role of Trade Shocks. Food Policy, Vol. 36, Elsevier, Amsterdam, pp. 136-46.

11. Maertens M. and J. Swinnen (2015). *Agricultural Trade and Development: A Value Chain Perspective*. WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2015-04, World Trade Organisation, Geneva.

12. FAO, IFAD, IMF, OECD, UNCTAD, WFP, the World Bank, the WTO, IFPRI and UN HLTF (2011), *Price Volatility in Food and Agricultural Markets: Policy Responses*, Interagency report for the G20, http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/Volatility/Interagency_Report_to_the_G20_on_Food_Pri ce_Volatility.pdf.

13. Зовнішня торгівля України товарами у 2021 році. Експрес-випуск Державної служби статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14.doc> (дата звернення 15.07.2022).

14. Прямі інвестиції в Україну. Статистика зовнішнього сектору України за методологією 6-го видання "Керівництва з платіжного балансу та міжнародної інвестиційної позиції" (МВФ, 2009). URL: https://bank.gov.ua/files/ES/FDI_Ls_y.xlsx (10.07.2022).

References

1. FAO. 2020. *The State of Agricultural Commodity Markets 2020. Agricultural markets and sustainable development: Global value chains, smallholder farmers and digital innovations*. Rome, FAO. URL: <https://doi.org/10.4060/cb0665en>

2. Ignatenko A., Raei F. & Mircheva B. (2019). *Global Value Chains: What are the Benefits and Why Do Countries Participate?* No. WP/19/18. IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2019/01/18/Global-Value-Chains-What-are-the-Benefits-and-Why-Do-Countries-Participate-46505>

3. Barrett C., Reardon T., Swinnen J. & Zilberman D. 2019. *Structural Transformation and Economic Development: Insights from the Agri-food Value Chain Revolution*. Working Paper, Cornell University, Michigan State University, KU Leuven, and University of California Berkeley

4. Punthakey J. (2020-04-29). *Foreign direct investment and trade in agro-food global value chains*. OECD Food, Agriculture and Fisheries Papers, No. 142, OECD Publishing, Paris. URL: <http://dx.doi.org/10.1787/993f0fdc-en>

5. UNCTAD. *The World's Top 100 Non-Financial MNEs, Ranked by Foreign Assets, 2020*. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2021_tab19.xlsx (01.07.2022).

6. UNCTAD. *Value of announced greenfield FDI projects, by sector/industry, 2003-2020*. URL: https://unctad.org/system/files/non-official-document/WIR2021_tab15.xlsx (01.07.2022).

7. FAO. *Foreign Direct Investment (FDI)*. URL: <http://www.fao.org/faostat/en/#data/FDI> (дата звернення 01.07.2022).

8. Cotula L., S. Vermeulen, R. Leonard and J. Keeley (2009). *Land grab or development opportunity? Agricultural investment and international land deals in Africa*. IIED/FAO/IFAD, London/Rome. ISBN: 978-1-84369-741-1, <https://pubs.iied.org/pdfs/12561IIED.pdf>.

9. Piesse J. and C. Thirtle (2009). *Three Bubbles and a Panic: An Explanatory Review of Recent Food Commodity Price Events*. *Food Policy*, Vol. 34, Elsevier, Amsterdam, pp. 119-29.

10. Headey D. (2011). *Rethinking the Global Food Crisis: The Role of Trade Shocks*. *Food Policy*, Vol. 36, Elsevier, Amsterdam, pp. 136-46.

11. Maertens M. and J. Swinnen (2015). *Agricultural Trade and Development: A Value Chain Perspective*. WTO Staff Working Paper, No. ERSD-2015-04, World Trade Organisation, Geneva.

12. FAO, IFAD, IMF, OECD, UNCTAD, WFP, the World Bank, the WTO, IFPRI and UN HLTF (2011), *Price Volatility in Food and Agricultural Markets: Policy Responses*, Interagency report for the G20, http://www.fao.org/fileadmin/templates/est/Volatility/Interagency_Report_to_the_G20_on_Food_Pri ce_Volatility.pdf.

13. *Ukraine's foreign trade in goods in 2021*. Express issue of the State Statistics Service of Ukraine [Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy u 2021 rotsi. Ekspres-vypusk Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy]. Retrieved from: <https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/02/14>.

14. *Direct investments in Ukraine*. Statistics of the external sector of Ukraine according to the methodology of the 6th edition of the "Guidelines on the balance of payments and international investment position" (IMF, 2009) [Priami investytsii v Ukrainu. Statystyka zovnishnoho sektoru Ukrainy za metodolohiiu 6-ho vydannia "Kerivnytstva z platizhnoho balansu ta mizhnarodnoi investytsiinoi pozycji" (MVF, 2009)]. Retrieved from: https://bank.gov.ua/files/ES/FDI_Ls_y.xlsx